

Juha Suoranta
Juho A. Hollon neljä elämää

[Julkaistu niin & näin 2/1996]

"Aikamme työskentelee hajoituksen merkeissä, se korottaa yksinomaan älynpalveluksen periaatteekseen, ja vain harvat pyrkivät siihen älyn, tunteen ja tahdon sopusointuiseen kokonaiselämään, jossa viisaus voi ilmetä. Ja mitä harvemmin siihen pyritään, sitä harvemmin siihen päästään [...] Kansainvälisestä ymmärtämyksestä pitäisi tehdä kouluaine."

Juho August Hollo (1895-1967) oli suomalaisen kulttuurielämän moniottelija, yhtä aikaa eurooppalainen ja kosmopoliitti ajattelija, joka ennätti vaikuttaa inhimillisesti katsoen uskomattoman monella kulttuurinviljelyn alalla. Hollon intellektuaalinen elämä jakautuu neljälle alueelle: kasvatustieteilijän, kirjallisuuskriitikon, kääntäjän ja kirjailijan. Hänen oli kirjallisesti monipuolisena lahjakkuutena itse vaikea heittäytyä kaikkinsa yhteenkään itselleen läheisistä tehtävistä. Eräällä tavalla hän jäi aina maailman etsijäksi. Eräissä eksistentiaalisesti ja elämänfilosofisesti virittyneissä perinteissä on etsiminen korotettu ihmisen päällimmäiseksi tehtäväksi ja perimmäiseksi kohtaloksi. Näistä näkemyksistä Hollo oli hyvin tietoinen.

Päiväkirjamerkintä (Sielun vaellus, WSOY 1985) vuodelta 1919, "En tahtoisi surmaksenikaan aitaautua yksinomaan filosofiaan, sitä vähemmän kasvatustieteellisen kirjailemisen piiriin", kertoo ajattelun monialaisuudesta, sielun levottomasta vaelluksesta ja suurista suunnitelmista: 20-osaisesta Runoilijaprofiileita sarjasta, 10-osaisesta historiallisesta romaanista 1750-luvulta meidän päiviimme, draamallisista ja lyyrisistä aiheista

Edeltävänä vuonna 1918 päiväkirjaan kirjattu ajatus vahvistaa Hollon olleen perillä älyllisen elämän laeista: "Oppineita on kahta lajia: toisten henkinen elämä on verrattavissa valomainokseen, jossa vaihtelee pimeys ja aina samanlaisena palautuva kirjoitus, toisten mielessä on alinomaan ilotulituksen räiske." Epäilemättä edustaen itse jälkimmäistä lajia, varjeli Hollo silti itseään yksisilmäisestä oikeassaolemisen pakosta ja, mikäli se hänestä riippui tai pystyi hän asiaan vaikuttamaan, antoi tilaa monipuoliselle älylliselle harrastukselle.

Hollosta on sanottu, ehkä juuri monialaisuuteen ja etsijänluonteeseen viitaten, ettei hänestä koskaan tullut sitä mikä olisi ollut mahdollista ja mitä toivottiin. Mutta kuka toiveet lopulta asettaa? Mikä älynponnistuksen määrä on riittävä, jottei moista arviota pystyttäisi esittämään? Kysymyksellä on yleisempääkin kaikupohjaa kasvatuksen ja intellektuaalisen toiminnan kannalta. Kenellä muulla kuin autonomiaan pyrkivällä yksilöllä itsellään on pätevyyttä arvioida omaa kasvamistaan suhteessa odotuksiin tai muihin mittakepeihin? Hollon kohdalla arvio tuntuu erityisen epäoikeutetulta, jos hivenkään silmätään hänen kirjallisen toimintansa ulottuvuuksia.

"Kasvatuksellinen näkeminen"

Päivätyönsä Hollo teki Helsingin yliopiston kasvatustieteiden ja opetusopin professorina vuosina 1930-1954. Sitä ennen hän oli aloittanut kirjallisen toimintansa kirjallisuuskriitikkona, tehnyt lukuisia opintomatkoja Ranskaan, Sveitsiin ja Saksaan, ja väitellyt filosofian tohtoriksi vuonna 1919 kaksiosaisen teoksensa Mielikuvitus ja sen kasvattaminen jälkimmäisellä osalla.

Hollon kasvatustieteellinen tuotanto ei ole runsas, mutta saa vaikuttavan voimansa siitä yhteydestä, joka ajattelijalla on maailman kirjalliseen kulttuuriin ja koko sivistyksen historiaan. Tuotanto käsittää väitöskirjan lisäksi kolme kirjaa: Kasvatuksen maailma, Kasvatuksen teoria ja Itsekasvatus ja elämisen taito, ja runsaan määrän kasvatuksen ilmiöitä käsitteleviä artikkeleita alan julkaisuissa.

Näistä teoksista kasvatustieteilijöiden toinen grand old man, Matti Koskenniemi, nostaa Kasvatuksen teorian Hollon pääteokseksi. Tässä teoksessa, ja myöhemminkin, Hollo korostaa kasvatuksen maailmaa todellisuuden omalakisena osana, joka ulottaa vaikutuksensa koko ihmiselämään paljon perinpohjaisemmin kuin muut todellisuuden itsenäiset alueet:

"Kasvatuksen maailma sulkee välittömästi kehäänsä erinomaisen suuren ja epäilemättä kaikkein tärkeimmän osan koko todellisuuden maailmaa, kaiken sen, mikä siinä elää ja kasvaa, ja elotonkin maailma, vaikka tyytyisimme pitämään sitä todella elottomana ja jättäisimme huomioon ottamatta ajattelijain ja runoilijain toisenlaiset käsitykset, voidaan sulkea kasvatuksen maailman piiriin, ellei kasvatettavana, niin kumminkin kasvattavana tekijänä."

Mikä tekee klassikosta ajankohtaisen? Kysymys on vaikea ellei mahdoton vastattavaksi: onko viisaus lukijassa vai tekijän ennakoivassa tavassa nähdä aikaansa ja sen liikkeitä? Jokatapauksessa jokainen sukupolvi löytää klassikkonsa uudelleen. Eikä vain löydä, vaan myös lukee uusin silmin ja tekee tekstin näköisekseen omissa tulkinnoissaan. Uusissa yhteyksissä teksti saa uuden elämän: kanonisoitua Hollo-tulkintaa ei ole.

Kasvatuksen kysymyksissä Hollo oli aikaansa edellä ainakin kahdessa suhteessa. Toisaalta hän ymmärsi kasvatuksen kasvamaan saattamisena, luonnollisen kasvamisvoiman tielle sattuvien esteiden poistamisena, toisaalta korosti kykyä nähdä kasvatuksellisesti.

Kun Hollo painottaa yleisen teorian tarpeellisuutta kasvatuksen maailmassa, ei hän kuitenkaan tahdo kieltää yksittäisten tapausten merkitystä yleistysten taustalla: kysymys on oivaltamisen, abstrahoinnin taidosta nähdä yksittäisessä kasvatustapahtumassa yleisiä kasvatustapahtuman tunnusmerkkejä.

"Sama todellinen kasvatustilanne ei milloinkaan toistu. Siksi kasvattajat, mikäli he tehtävänsä oikein oivaltavat, sittenkin hyvin ymmärtävät, ettei heille tuo suurinta hyötyä se, joka tyytyy vain selostamaan lukemattomia eri tapauksia, vaan se, joka tekee heidät kasvatuksellisesti näkeviksi, osoittaa heille mahdollisuuksia sen taidon saavuttamiseen, jonka avulla jokainen erikoistapaus on kasvatuksellisesti vallittavissa."

"Koetan eläytyä teokseen"

Hollon metodi kirjallisuuskritiikeissään oli teokseen eläytyminen. Samalla kun tajunta tuottaa havaintoja silmien edessä kulkevasta tekstistä, luo sisäinen katse silmäyksen lukijan omiin sielunliikkeisiin ja lopulta kritiikistä kasvaa oman itseyyden tutkiskelua: "Minun kritiikkini? Koetan eläytyä teokseen (ja tekijään), arvostelen itseäni." Kirjallisuustieteilijä Kai Laitisen (teoksessa Hollo, Sielun vaellus, WSOY 1985) mukaan Hollo edusti kritiikkona sellaista lähestymistapaa, josta vasta myöhemmin muodostui muotivirtaus ja joka sittemmin opittiin yleisemmin tuntemaan nimellä tekstin lähiluku (close reading).

Kasvatustieteilijän silmissä upein suoritus on essee Aleksis Kiven Seitsemästä veljeksestä, jonka käännekohtaan, karkumatkan kohti Parolannummella äkseeraavaa sotaväkeä, Hollo tulkitsee kuvaukseksi kasvatustapahtumasta puhtaimmassa muodossaan. Johdattavina tapahtumina ovat hartaaksi kuviteltu maanantainen kirkkomatka ja pilkkapuheista syntynyt joukkotappelu. Matkallaan kohtaavat veljekset nimismiehen, joka veljesten yllätykseksi ei ryhdykään heitä tehdyistä teoista ja käydyistä tappeluista yrmistelemään, vaan alkaa veljesten suureksi yllätykseksi keskustella heille kuin ihmisille. Käy ilmi, että sekä nimismies että rovasti ovat antaneet veljeksille anteeksi, sillä he ovat tulleet ymmärtämään, Kiven sanoin, "ettei tuohesta tule takkia".

Hollo kiinnittää erityisen huomionsa episodin kahteen puoleen. Ensinnä siihen, jossa nimismiehen

lähdettyä veljekset seisovat "tien vieressä kuin seitsemän suolapatsasta[]". Kohtauksessa on kosketuspinta Sokrateen dialogiseen kasvatukseen. Siinä kasvatettavat saatetaan ensin hämmennyksen valtaan, jossa he huomaavat tietävänsä etteivät tiedä mitä ovat luulleet tietävänsä. Toiseksi Hollo tunnistaa nimismieheensä todellisen kasvattajan tunnusmerkit siitä syystä, että vaikka on koko ajan tietoinen veljesten toimista, puuttuu hän asioiden kulkuun vasta kun hetki on kasvatuksellisesti kaikkein otollisin.

"Kunnioita sanaa"

Yleisestä suomalaisen kulttuurin näkökulmasta merkittävintä sarkaa Hollon elämäntyössä edustavat hänen käännoistyönsä. Ihmetystä ja kunnioitusta herättää ennen kaikkea suomennosten määrä, mutta myös niiden korkea laatu. Suomen kirjailijat 1809-1916 -teokseen (SKS 1993) on luetteloitu kaikkiaan 167 käännoista maailmankirjallisuuden valioista. Jotkut ovat jopa epäilleet, että Hollolla oli käytössään eräänlainen käännoistehdas, apujoukko, joka olisi valmistanut raakakäännoiset mestarille. Ajankäyttöä ja riittävyttä koskevaan kysymykseen Hollo itse tyytyy toteamaan: yö on pitkä.

Niin tai näin, jo pelkkä käännoisten valikointi ja käännoistyön organisointi on merkittävä saavutus. Muutamaa poikkeusta lukuunottamatta Hollo ei kääntänyt kuin klassikoita tai alansa ehdottomia kärkinimiä. Niiden kautta Hollon vaikutus suomalaisen kulttuurikuvan avartamiseen on ollut suuri. Filosofisen kirjallisuuden lisäksi Hollo on tuonut lukijoiden ulottuville sellaisia kulttuurin suurteoksia kuin Cervantesin Don Quijote, Voltairen Candide, Dostojevskin Rikos ja rangaistus, Tolstoin Sota ja rauha, unohtamatta myöskään satukokoelmaa Tuhat ja yksi yötä. Hollo korosti käännoistyönsä maksiimina sanan kunnioittamista, vaikkei sitoutunutkaan ahtaimpaan oikeakielisyyteen, vaan Kai Laitisen luonnehdinnan mukaan lähenee käännoissään luovaa kirjailijaa silti kadottamatta metodiaan kunnioittaa alkuperäistä sanaa. Tässäkin asiassa Hollo on ollut suunnannäyttävä. Aivan viime aikoina kirjallisuustieteessä on jälleen ryhdytty pohtimaan tekstin, käännoksen ja tulkinnan monimutkaisia suhteita.

"Kumartaa ja lähteä"

Kasvatustieteilijät mielellään tunnustavat Hollon merkityksen omalla alallaan. Silti merkittävyys jää usein määrittelemättä, ikään kuin Hollon kasvatustieteelliset ajatukset eivät lainkaan osuisi maaliinsa, olisivat jollain tavalla kotikutoisia, itsestäänselviä tai jo vanhentuneita. Tieteelliset aatevirtaukset vaihtelevat kuin vuorovesi, ja Hollon aatteet ovat aivan viime vuosiin asti olleet laskuveden asemassa. Tänäpäin, kun kasvatustiede hakee uudelleen ydintään ja on selvästi "avautumassa ulospäin", näyttää siltä, että Hollon ajatuksilla olisi uutta nostetta.

Toiminnassaan Hollo kamppaili sellaista ajattelemattomuuden ylivoimaa vastaan, joka tunnustaa vain yhden totuuden ja pitää muita katsantoja väärinä. Omassa kirjallisessa työssään hän ei silti ollut taistelija. Epäoikeudenmukaiseenkaan kritiikkiin ei hän vastannut samalla mitalla, vaan oman ilmauksensa mukaan ainoastaan "kumarsi ja lähti". Tässä asenteessa lienee avain ymmärtää myös hänen yksinäisyyttään henkilökohtaisissa suhteissaan. Kerrotaan, että mikäli keskustelu pienessäkin seurassa johtui persoonallisiin kysymyksiin, suuntasi Hollo aina laajempiin periaatepohdintoihin.

Hollon tunteneet kuvaavat hänet äärimmäisen herkkänä eetikkona, joka asetti ankarimmat vaatimukset omalle toiminnalleen. Hänen ystäviään eivät niinkään suuressa mitassa olleet aikalaiset ja tuttavat vaan usein julkisuuden valokeilan vältäneet filosofit, runoilijat ja kirjailijat. Hollon monitahoisuuteen, ja myös salaperäisyyden verhoamaan hiljaiseen eristäytyneisyyteen antaa lisäpanoksensa kuva sisäänpäin nauravasta aforistista, ehkä nietscheläisestä vakavasti naurajasta, intuitiivisesta näkijästä, jonka sanat kohtaavat tämänkin päivän:

"Paraskaan koulu tai korkeakoulu ei voi tehdä kaikista tyhmistä ministereitä. Mutta se, että tyhmät yleensä pääsevät ministereiksi, antaa pontta uudistusvaatimuksille."

Hollon suomentamaa filosofiaa:

William James, Sielutiede ja kasvatus, 1913

William James, Elämän ihanteita, 1916

Hans Larsson, Sivistys ja ominpäinopiskelu, 1916

Harald Høffding, Etiikka. Eetilliset periaatteet ja niiden sovelluttaminen tärkeimpiin elämänsuhteisiin, 1920

Charles Baudouin, Ajatuksen voima, 1922

Henri Bergson, Henkinen tarmo, 1923

Søren Kierkegaard, Anti-climacus. Kuolemansairaus. Kristillis-psykyllinen kehitelmä mielenlennykseksi ja herätykseksi, 1924

Charles Baudouin, Sisäiset voimat, 1925

Wilhelm Jerusalem, Filosofian alkeet, 1926

Søren Kierkegaard, Rakkauden teot. Muutamia kristillisiä mietteitä puheiden muodossa, 1926

Hans Larsson, Kreikan filosofia, 1926

Rabindranath Tagore, Sadhana. Elämän oleellistaminen, 1926

J. V. Snellman, Tutkielmia ja kirjoitelmia, 1928-29

Rabindranath Tagore, Persoonallisuus, 1928

J. V. Snellman, Arvosteluja, 1930

J. V. Snellman Tutkielmia ja kirjoitelmia, 1930

Eduard Spranger, Nuoruusiän sielunelämä, 1932

Ernest Dimnet, Mitä varten elät?, 1934

Bertrand Russell, Länsimaisen filosofian historia 1-2, 1948

Bertrand Russell, Yksilön vapaus ja sen rajoitukset, 1949

H. A., Overstreet Henkinen kypsyys, 1951

Bertrand Russell, Avioliitto ja moraali, 1951

Eliot Hutchinson, Luova ajattelu, 1952

Bertrand Russell, Onnen valloittaminen, 1952

René Descartes, Teoksia ja kirjeitä, 1956

Paul Tournier, Ihmisen syyllisyydestä, 1960

Friedrich Nietzsche, Näin puhui Zarathustra. Kirja kaikille eikä kenellekään, 1961

Platon, Viisi tutkielmaa, 1961

Gunnar Aspelin, Ajatuksen tiet, 1963

Friedrich Nietzsche, Iloinen tiede, 1963

Seneca, Tutkielmia ja kirjeitä, 1964

Paul Tournier, Elämä seikkailuna, 1964

Paul Tournier, Väkevät ja heikot, 1964

Friedrich Nietzsche, Hyvän ja pahan tuolla puolen, 1966

Friedrich Nietzsche, Moraalin alkuperästä, 1969